

ПРОЕКТ ЗА ИСТОРИЯ НА ПОЕТИКИТЕ НА СРЪБСКАТА ПОЕЗИЯ

Михайло Пантич
Белградски университет

Михайло Пантич. Проект истории поэтик сербской поэзии

В статье излагается проект создания истории поэтик сербской поэзии. В начале обсуждается поэтическое самосознание как определяющая характеристика современной поэзии, затем рассматриваются разные типы отношений между поэтическими концепциями в рамках конкретного периода/стиля истории сербской литературы и наконец описываются их свойства. В итоге автор приходит к выводу о том, что динамический полилог разных приемов создания поэзии на сербском языке является одной из ключевых магистралей/вертикалей в истории сербской литературы.

Ключевые слова: история литературы, современная поэзия, поэтика поэзии, принцип параллелизма, принцип антитезы, принцип комплементарности, принцип разнородности

Mihajlo Pantić. An Outline of the History of the Poetics of Serbian Poetry

The paper offers an outline of the history of the poetics of Serbian poetry. It initially focuses on poetic self-awareness as a defining characteristic of modern poetry, and then on different types of relations among poetic conceptions emerging in different periods/styles in the history of Serbian literature. Finally, it provides the description of their characteristics, which leads to the conclusion that a dynamic polylogue among different forms of poetry writing in the Serbian language constitutes one of the key paths/verticals in the history of Serbian literature.

Key words: literary history, modern poetry, poetics of poetry, the principle of parallelism, the principle of antithesis, the principle of complementarity, the principle of heterogeneity

Почти необозримото поле на поетиките на сръбската поезия от средата на XVIII век до днес – включително всички стилово формиращи етапи и съпровождащите ги характеристики, константи и промени – в голяма степен вече е описано и (раз)тълкувано в съответната литературна историография. Такава принципна позиция с основание се прилага или към отделните периоди (например Романтизъм, символизъм, авангардизъм и др.), или към индивидуалните поетики, като няма нито

един що-годе по-значим поет, по повод на чиито творби да не е установена *традиция на прочита*. Примери за това има толкова много, че не е нужно да бъдат специално посочвани: този раздел от националната библиотека на литературната критика и на литературната история наброява стотици заглавия на книги, студии, монографии и хиляди отделни текстове.

Липсва обаче опит за синтезирано представяне на историческите промени в парадигмите на поетиката, за които на пръв поглед и дори само проспективно може да се каже, че изграждат една от магистралите на сръбската литература. Понеже става дума за интерпретативния обзор на голям обем, и то с немалка степен на сложност, се подразбира, че преди другите процедури трябва – макар и само като първи стъпки, тъй като самата практика на непосредствената реализация според херменевтическата необходимост винаги изнамира нови предложения и решения – да се установят определени критерии, съобразно с които историята на сръбските поетики на поезията от сферата на възможната и желана форма да придобие характера на сравнително стабилен критически модел, който да прерасне в обстоен обзор и евентуално в цяла книга.

Изследването на *системата от поетики* на сръбската поезия с намерението за оптимална (тоест не редуцирана, но не и всеобхватна) критическа реконструкция на „главното течение“ започва от емпирически потвърдената хипотеза, че тази система (мрежа от корелации, аналогии, унаследявания, отричания и т. н.) безспорно съществува, така че си струва в планирания анализ тя да бъде представена и описана. Веднага след това трябва да се установи и *критерият за селекция*, и то чрез последователно спазване на аксиологическия принцип, който подразбира позоваването на аргументирани критически постановки и мнения както от по-старо, така и от по-ново време, отчитайки, че първата особеност на поезията е присъщото ѝ противопоставяне на всякакви опити за по-трайна систематизация (*поезията е жива субстанция на езика, която е в състояние на постоянна турбуленция*), а „развитието на поезията“, ако изобщо такова съществува, понякога, макар и в чисто формален смисъл, се осъществява и посредством стиховете на не особено значими поети. Също така не трябва да пропускаме и факта, че нито един период от литературната история не притежава хомогенна поетика и че апостериорно го определяме въз основа на най-хубавите творби, създадени по негово време¹. Така че работата по замисления

¹ „В сръбската и хърватската литература от втората половина на деветнадесети век няма хомогенност, така както няма в нито един друг период от историята на литературата, хронологически рамкиран от някакви дати, които са избирани механично и съвсем

проект се базира върху *поетическия канон*, възникнал след нормирането на сръбския книжовен език, т. е. на неговото включване към европейския поетически хоризонт (подобни връзки, естествено, са налични и през по-старите литературни периоди, но с много по-малка степен на проявление на самосъзнанието на поетите и на оформено поетическо самосъзнание/съзнание за поетика изобщо). На първо място следователно съществува представителен поетически корпус на модерните времена (от Романтизма насам), или образно казано, сръбски Пантеон, т. е., отново метафорично казано, утвърдена от традицията поредица от „поети генерали“ – така или иначе в центъра на анализа е творческият принос на авторите, които не могат да бъдат пропуснати от нито един исторически обзор, антология или изследователски синтез от различен вид.

В този контекст особено внимание следва да се обърне на факта, че в сръбската поезия от най-ново време почти няма значим поет, който наред със стиховете си да не е давал израз на собственото си разбиране за поезията, да не е писал за други поети или да не е бил преводач, съставител на антология, есеист... Може да се каже, че в епохата на модерната лирика, която според Хуго Фридрих (вж. Фридрих 1969) тръгва от Романтизма и продължава до днес, този факт прераства в неписан закон или правило и почти се е превърнал в аксиома, което ще рече, че и в имплицитен, и в експлицитен план мисленето за поезията е иманентно на самата поезия. Поетическата символно-метафорична артикулация на рефлексите на определена поетика посредством стиха, от една страна, и рационалната есеистична кристализация на тези възгледи, от друга страна, а в по-висша степен – поетическият израз на самата поетика, писането на стихотворения за стихотворението и за поезията, интегрирането на умозрителни представи в поетически стил на говорене („поезия и мислене“) – това е отличителната характеристика, която има решаваща роля при определянето на природата на модерното поетическо изкуство. Наивната песенност като че ли завинаги е останала в отминалата традиция, а ако се среща и днес, то най-често бива схващана или като анахронизъм, или като интенционална игра на думи.

Съобразно с учението на Елиът за индивидуалния талант и традицията описаното правило и в сръбската поезия, както и във всяка друга, може да бъде взето като косвено, но не маловажно потвърждение на

произволно [...] или пък са свързани с някакви важни исторически събития. Във всеки такъв период от време наред с писателите, за които сме убедени, че му придават основния облик, работят и писатели, които също така смятаме за много важни и характерни за времето, когато са започнали да творят, както и писатели, които едва започват да пишат и ги смятаме за характерни за времето, което предстои“ (Петрович 1986: 290).

определена симптоматика, а също и на стойността на поетиката на даден поет, който в зависимост от конкретния случай представя своите възгледи за поетическото изкуство в програмна, манифестна, есеистична или критическа форма. В противовес на това твърде малко – колкото пръстите на едната ръка – са великите сръбски поети, които са казали единствено чрез стиховете си за поезията всичко, което са искали да кажат. През XIX век това е, разбира се, Воислав Илич („всичко, което вижда око то ти, е само символ“/„све је само симбол што ти види око“), в периода на Модерната такъв поет е Владислав Петкович Дис („забравих на сутринта аз песен една“/„заборавио сам јутрос песму једну ја“). През XX век всички значими поети пишат статии и есета за поезията и по повод на поезията, а отделни текстове от този тип имат неизмеримо значение за по-нататъшната интерпретация и систематизация на поетическото творчество на родния език (като се започне от Йован Дучич и се мине през Милош Църнянски, Растко Петрович, Момчило Настасиевич, та чак до наши дни). И у поети, които не са писали за това как разбират собствената си поезия или поезията на други поети, какъвто е най-вече Васко Попа, а по-късно, в наше време – и Новица Тадич, могат да се забележат отгласи на идеи, отнасящи се до поетиката. В случая с Попа става дума за целенасочен прочит и представяне на традицията, а при Тадич – за имплицирана в стихотворенията му гледна точка относно поетиката или за лаконични изказвания и фрагменти.

Попа е оставил в ръкопис недовършената си стихосбирка *Макара (Калем)*, в която основна тема са поезията и изкуството като цяло, съставил е три антологии с народно творчество и е редактор на *Седем лирически кръга (Седам лирских кругова)* от Момчило Настасиевич, ясно посочвайки източниците на своята поетика, докато Тадич често пъти със средствата на иронията, черния хумор или гротеската пише стихове за поезията, за поетическия занаят и за наблюдаващия поглед на критиката.

(Пантич 2014: 25)

Предложената история на поетиките на сръбската поезия се основава върху изследването и описанието на вече споменатата предполагаема рамкова система от поетики, или с други думи, върху аналитичното очертаване на мрежа както от конструктивни връзки, така и от противопоставяния/разлики, които съществуват през определен литературно-исторически период, а след това – и в диахронен план. Когато тази мрежа се разглежда от синхронна гледна точка, се забелязва съществуването на многобройни видове активирани или латентни взаимоотношения между стихотворните поетики, докато за диахронията са най-

важни две: на първо място – полемичното, антитетичното, познато от литературната история взаимоотношение, в което конструирането на нова поетика възниква чрез частично отрицание на старата. Подобно отношение в крайна сметка се свежда до парадоксалното усвояване на предходните възгледи и позиции посредством тяхното критическо преосмисляне („преоценявам, но не отричам“ значимостта; в това отношение показателна е взаимовръзката между Модерната и ранния модернизъм, провъзгласен след Голямата война).

Един друг тип отношения се изгражда въз основа на индивидуалния избор на дадена традиция, образно казано – върху „позоваването на предците“ (дали подсъзнателно, или с категорична убеденост, е от второстепенно значение), при което се установява кореспонденция между поетиките на поети от различни епохи (например „стражиловската линия“², „митопоетичната линия“³, „трансавангардната линия“⁴, „звучна клонка“⁵ и др.). Има много подобни примери в сръбската поезия (например Васко Попа и Момчило Настасиевич, Стеван Раичкович, Десанка Максимович и Бранко Радичевич, Иван В. Лалич и Воислав Илич, Милосав Тешич и Лаза Костич, Новица Тадич и Владислав Петкович Дис, Воислав Деспотов и Тодор Манойлович и т.н.). Накратко казано, конструктивното взаимоотношение, което се реализира в най-ново време, по правило актуализира поетите от по-старата традиция и е възможно да се сведе до принципа на Елиът за утвърждаване на „дедите“, прокламирано от техните „внуци“. При това по някакво неписано правило престават да бъдат утвърждавани непосредствените предходници, което е обяснимо и от гледна точка на психологията на творчеството със страха от епигонство и от признаване на близки „влиания“, както и с начина на функциониране на литературния живот – винаги на практика действия „сблъсъкът между млади и стари“.

² „Стражиловската линия“ е една от традиционните вертикали в развоя на сръбската поезия, чието начало тръгва още от Романтизма и поезията на Бранко Радичевич и продължава през XX век (например в поезията на Десанка Максимович и Стеван Раичкович). – Б. а.

³ Както показва самото название, митопоетичната линия е представена от поети, които се обръщат към националната и общославянската митология (Растко Петрович, Васко Попа, Миодраг Павлович, Бранко Милкович и редица съвременни поети). – Б. а.

⁴ Трансавангардната линия се отнася към постмодернистичния езиков експериментализъм, актуализирайки опита на авангардизма и синтезирайки елементи на различни „изми“, характерни за сръбската поезия от периода между световните войни (Вуица Решин Тулич, Милутин Петрович, Иван Негришорац, Воислав Деспотов и др.). – Б. а.

⁵ „Звучна клонка“ е линия, към която се отнасят поети, чиято поезията, извираща от ритъма и „майчината мелодия“ на сръбския език (началото е свързано с Момчило Настасиевич). – Б. а.

При пресичането на синхронната и диахронната перспектива се очертават първите контури на проекта за история на поетиките на сръбската поезия. Не е възможно да се определи с категорична точност нейното начало, а е твърде условна и границата, когато се установява необходимото, но недостатъчно условие за нормативност на книжовния език, която също представлява флуиден процес в течение на доста десетилетия. Въпреки тази условност не може да бъде оспорен фактът, че нормирането на книжовния език обуславя появата на поезията на Петър Петрович Негош и на Йован Стерия Попович – първите сръбски класически поети. Те са съвременници, но тъй като представят два различни културни модела, съществуват като два отделни свята, които на пръв поглед не знаят един за друг, въпреки че в техните авторски поетики се забелязват спорадични сродни характеристики (елементи от поетиката на класицизма, връзка с предвуковския⁶ език, сходство на прочетените книги). По отношение на поетиката на Негош и тази на Стерия *принципът на съпоставимостта*, който има съществено значение в полето на синхронността, все пак е само загатнат. Този принцип ще се утвърди в пълна степен едва в съотношението между поетиката на Лаза Костич и тази на Воислав Илич – поетите, които традиционно се смятат за вестители, ако не и за основоположници на модерното поетическо творчество на сръбски език. В историята на сръбската поезия Късният романтизъм и протосимволизмът се развиват симултанно, но нямат съприкосновение помежду си⁷. Ако имплицитната и експлицитната поетика на Лаза Костич е формално завършена, идейно компактна и реализирана в пълната си сила (вж. Костич 1984), то поетиката на Воислав Илич се дешифрира въз основа на разпръснати метафорични следи и на индикативни сигнали, произтичащи от самата поезия.

През периода на Модерната, когато сръбската поезия като цяло се съобразява с европейския художествен хоризонт (символизъм, парнализъм, импресионизъм, силен изявен артистизъм, стабилизиране на стиха и т. н.), действа *принципът на антитетичността*. Чрез него поетическите концепции на поетите, принадлежащи към този период, постигат широк размах и многообразие, но трябва да отбележим, че прилагането на този принцип продължава, при това с ускорен ритъм, и

⁶ Под понятието „предвуковски език“ авторът на статията има предвид състоянието на сръбския език преди книжовната реформа на Вук Караджич (1787 – 1864). – Б. ред.

⁷ Късният романтизъм в сръбската поезия в лицето на Лаза Костич (1841 – 1910) и протосимволизмът на Воислав Илич (1862 – 1894) се развиват в края на XIX в. Кратка творческа презентация на Лаза Костич и българския превод на неговото стихотворение *Santa Maria della Salute* вж. в сп. „Славянски диалози“, год. XIII, 2016, кн. 18, с. 124 – 129. – Б. ред.

през всички следващи десетилетия на XX век; той може да бъде разпознат и в ранните проблисъци на експресионизма и протоавангардизма (Тодор Манойлович, Милан Чурчин, Станислав Винавер). Едно от лицата на Модерната представлява поезията на Йован Дучич, друго – тази на Владислав Петкович Дис. Има редица основания те да бъдат определяни като поети антиподи, въпреки че в своите стихотворения и двамата са обсебени от метафизични въпроси. От днешна перспектива поезията и на Дучич, и на Дис може да бъде прочетена и като отражение на трансценденталната криза, която маркира и характеризира целокупната епоха на модернизма и която придава на поезията освен всичко друго формата и на „лична молитва“.

В своя стремеж чрез стиховете си да внушават отговори на метафизичните въпроси, Дучич и Дис обаче прилагат лирически похвати, които са диаметрално противоположни (Дучич величае Бога, Дис почти не го споменава). Противоположен е и техният начин на мислене относно поезията, особено когато формулират поетическите си възгледи. Дучич провъзгласява поезията за най-висша степен на реализация на човешкия дух: за да бъде тя възприемана и разбираана, освен естествена предразположеност и заинтересованост са необходими и съответни познания (вж. Дучич 1979). Стремежът му към елитарност на поезията различа на широко известната представа, че същинското изкуство е това, което възпява любовта, смъртта и Бога. Той усъвършенства до такава степен версификацията, че неговият стих става един от моделите за писане на лирика на сръбски език, който е жив и днес при начинаещите поети. Следвайки Лаза Костич и Воислав Илич, Дучич отдалечава сръбската поезия от дословността и създава безпогрешно разпознаваем и въздействащ поетически опус, постигайки безспорен авторитет. В противовес на него Владислав Петкович Дис подхожда към въпросите на поетиката единствено по интуитивен път. Той е привърженик на „органичното“ стихотворчество, за него поезията е като провидение, което идва от зоната на ирационалното и пресътворява езика на подсъзнанието в лирическа мелодия. В своите най-красиви и най-характерни стихотворения Дис предусеща отвъдното, скрито в сянката на екзистенциалната тревога на човека на новото време. С това свое предчувствие, както и с поетическото изживяване на представата за прокълнатост, тотална изоставеност и самотност той основополага една от водещите посоки в сръбската поезия, която след него през XX век продължават, укрепват и с естеството на своя талант обогатяват други значими сръбски поети: от Растко Петрович през Бранко Милкович до Новица Тадич.

Първата вълна на модернизма, която се обособява в сръбската култура след Първата световна война, промотира в полето на поетиките на поезията *принципа на различието*. В модернистичните концепции на художествената литература обикновено *моментът на оразличаване* има ключова роля – в програмните текстове той поема основна тежест и бива непрестанно изтъкван. Сръбските поети от онова време са с твърдото убеждение, че почти всеки от тях трябва да формулира някакъв собствен *-изъм*, така че наред с по-разпространените художествени течения (експресионизъм, авангардизъм, неоромантизъм, футуризм, дадаизъм, зенитизъм) се появяват и техни индивидуални модуляции/версии (космизъм, хипнизъм, суматраизъм и т.н.).

Специално място в тази поетическа мозайка и напълно заслужено преди всичко заради високата стойност на създадената от тях поезия заемат Милош Църнянски със своя суматраизъм (Църнянски 1975), Растко Петрович с преоткриването на архаични, митологични, архетипни слоеве на поезията/мисленето (Петрович 1974) и Момчило Настасиевич с акцентирание върху значимостта на „матерните мелодии“ (Настасиевич 1991). Тези трима поети, които изграждат ядрото на началния сръбски модернизъм, са всъщност крайно разнолики и се обръщат към различни пластове на националната традиция: Църнянски – към Романтизма (*Спомен за Руварац/Спомен на Руварца* от Лаза Костич е за него една от най-значимите поетически творби в европейската поезия на XIX век), Растко Петрович – към старата славянска митология, Момчило Настасиевич – към фолклора, но не за да репродуцира поетическата форма и темите, а за да призове самия дух на народния гений, възплетен преди всичко в звуковото и ритмическото измерение на езика. Благодарение както на подсъзнателната памет на сръбския поетически органон, така и чрез непрестанното позоваване на техните произведения създадената от тях поезия си извоюва впоследствие статута на литературна класика. Модернистичният подход към въпросите, свързани с поетическото творчество, включително с процесите на възникване на стихотворния текст, които противоречат на конвенциите и се стремят да ги надмогнат, но също така, както вече бе казано, формирането и коментирането на програмните възгледи по същите тези въпроси въвеждат сръбската поезия в нова и в много отношения ексклузивна, при всички положения автономна и не лесно комуникативна културна среда. Разглеждано отвътре, това културно пространство е фокусът на националната култура, но разглеждано отвън, то е маргинално спрямо нея.

Сюрреализмът, последното авангардно корпоративно творческо движение, официално оповестява *принципа на комплементарността*⁸. В съответствие с френския сюрреализъм той въвежда в сръбската литература наред със силно изразената интелектуална обществено ангажирана позиция и поредица от еманципаторски поетически идеи, които обаче не водят до възникване на непреходни поетически творби, но безспорно оказват силно влияние върху по-късната поезия и начин на мислене. Специално трябва да се изтъкне парадоксът, че идеите на сюрреализма по своята значимост надхвърлят художествената стойност на самата сюрреалистическа поезия, която изцяло пренебрегва референтността на езика и като прокламира неговата абсолютна независимост и прехвърля инициативата върху сферата на ирационалността, стига до маниерност. Този парадокс придобива още по-релефен израз, като се вземе предвид оценката на критиката, според която най-хубавите стихове на поетите, които се самоопределят за сюрреалисти (Душан Матич, Александар Вучо, Оскар Давичо, Милан Дединац и др.), не са написани в духа на сюрреализма или пък в тях сюрреалистичният похват е второстепенен.

Особено ярка илюстрация за това представлява Оскар Давичо, най-значимият поет от този кръг. В поезията си той не се стреми към редуциране на стиха като други велики сръбски поети модернисти (например Настасиевич или Попа), така че при формирането на своята представа за неговото творчество критиката трябва да отчита уплътняването на езика, непрестанното излъчване на вербални енергии, порива към словотворчество и изнамиране на нови думи и не на последно място – играта, хумора, неочакваните асоциативни, (сюр)реалистични „невъзможни“ лексикални съчетания, при това в състояние на постоянно предчувствие и призоваване на неназовими есхатологични измерения и на непрекъснатото трескаво усещане на „тремора на смъртта“⁹. Давичо по натюрел е поет на словесното изобилие, навсякъде, където и да погледне, той вижда поезия, която за него е жест на несъгласие с наложените порядки на света. Все пак в най-хубавите си стихове той ограничава своята вербална еруптивност и дисциплинира разпиляващите се асоциации, като допуска и изнамира по-конвенционални, по-стабилни поетически форми.

С високото ниво на поетическо самосъзнание и с изнамирането на множество смели решения, които разкрепостяват езика и метафориката и разширяват границите на поетическата изразност до неоткрити или само едва доловими проявления на човешката креативност, сюрреализ-

⁸ Вж. Сюрреализъм 1994; Попович, Ристич 1985.

⁹ *Треморът на смъртта (Трема смрти, 1982)* е поема на Оскар Давичо. – Б. ред.

мът бележи не само важен етап, но се превръща и в творчески принцип на цял един исторически етап от развоя на модерната сръбска поезия, чийто опит в по-голямата си част е интегриран в по-късната поетическа практика (например в поезията на Васко Попа и на Бранко Милкович).

Втората вълна на модернизма, провъзгласена в сръбската поезия към средата на XX век, обновява *принципа на различието*. Стеван Раичкович, Васко Попа и Миодраг Павлович – най-значимите поети от тази вълна, намират своите извори на вдъхновение и опорни точки в по-старото наследство, в различни посоки и пластове на културната памет. Чрез конструктивна (ре)интерпретация и надграждане върху предходните модернистични поетички те осъществяват активно възвръщане на традицията. Стеван Раичкович обновява постулатите на романтичната поезия (стих в мерена реч, отношение към природата, над-темпоралност, ясно очертан лирически герой, който в усамотение „изповядва“ своите чувства и мисли за своето място в света). Светът на Васко Попа е обитаван от поетически видения на космогонични въпроси, от митологията и Средновековието, както и от минималистичния символен образ на всекидневието и на „малките неща“, а Миодраг Павлович, приемайки концепцията на *Робърт Грейвс*¹⁰, че „митът е граматиката на поетическото мислене“, утвърждава митопоетическата линия в сръбската поезия. Към това различие в писането на стихове трябва да се добави и пълното различие в начина на представяне на автопоетическите идеи. Раичкович, освен че постоянно възпява поезията и писането на стихотворения, създава и импресионистично интонирани есета за това какво представлява според него работата на поета (Раичкович 1998), докато Васко Попа, както по-рано бе отбелязано, прави това директно като съставител на издания, представящи литературната традиция. Като съставител на една от най-известните, но и най-противоречиви антологии на сръбското поетическо творчество Миодраг Павлович разглежда сръбската поезия от нейното възникване през Средновековието до неговото съвремие и пишейки за много поети, както и за общи въпроси на поетиката, създава твърде разнопосочна критически интерпретативна система (Павлович 1978). Заради сложността, спецификата на изразените възгледи, латентната провокативност и ексклузивност корпусът от поетически идеи на автора на *Стълб на паметта* (*Стуб сећања*) заслужава да бъде внимателно и аналитично преосмис-

¹⁰ Тази идея Р. Грейвс излага в книгата си *Бялата богиня*. – Б. а. Посочената от автора книга на Грейвс е публикувана на български език през 2011 г. в издателство „Изток – Запад“. Показателно за посочения възглед на Грейвс е подзаглавието: *Историческа граматика на поетическия мит*. – Б. ред.

лен с оглед на отделни негови решения, отнасящи се до възможността за съставяне на една история на поетиките на сръбската поезия, но наред с това е наложително да получи полемичен отговор и да бъде уместно коригиран там, където това е необходимо.

Към настоящия момент поетическото самосъзнание, присъщо на модерната сръбска поезия, е достигнало своя връх (апогей) в кръга на неосимволистите от втората половина на ХХ век. Плеядата от силни, всепризнати, многократно и високо оценявани поетически индивидуалности (Бранко Милкович, Иван В. Лалич, Бора Радович, Йован Христич, Милован Данойлич, също Бранислав Петрович¹¹ и Александар Ристович), всяка от които със свой открояващ се глас и с ясно заявена позиция, осъществява актуализация на установения от традицията *принцип на комплементарността*. Всички споменати поети пишат своите стихове, активирайки многобройните полета на културно-историческата памет – от древните митове и античните времена през Средновековието и Византия до модерния свет и съвременността. Сръбските неосимволисти до един са поети с оптимално прилагана и грижливо отработена поетическа техника (успоредяване на свободен и класически стих) – поети на палимпсеста, *поети за поетите* и същевременно, унаследявайки пластове на александрийската субтилна култура, проявяват интерес и към времето, в което живеят, и към присъщите му екзистенциални състояния и форми. Изразявайки безрезервната си почит към сръбската поетическа традиция и непрестанно позовавайки се на нея (за което свидетелстват и техните размисли за предходни и за съвременни писатели, и интертекстуалните следи в стиховете им), сръбските неосимволисти – както поотделно, така и като цяло – постигат поразително отстранена и смислово богата гледна точка към света, който свързва всекидневното и отвъдното, равнявайки се по своята оригиналност и въздействие с най-приносните постижения на световната/европейската поезия.

Както и други изследвания, възнамеряващи да обозрат съответните явления и въпроси в тяхната хронологическа последователност, и проектът за възможна история на поетиките на сръбската поезия, особено ако се вземе предвид и съвременността, трябва да остане отворен. В наше време се наблюдава непрекъснат прилив на нови изразни възможности на поетическия език и на съответстващата им аргументация в плана на поетиката, поради което *принципът на различието* продължава да действа и днес. „Борбата за надмощие“ между различните кон-

¹¹ Вж. Милкович 1972 (книга четвърта, главата *За поетическото изкуство/О песничкој уметности*); Лалич 1971; Радович 2016; Христич 1957, 1964; Данойлич 2007; Петрович 2018. – Б. а.

цепции в съвременната сръбска поезия води до риска от неминуемо опростяване, изразяващо се в обособяването на няколко самостоятелни течения, съпроводжани от съответната критическа и в по-малка степен читателска рецепция. Би могло да се каже, че това е литературноисторическа необходимост: творческите приноси на новите автори винаги се сравняват по своята стойност с произведенията на утвърдените от традицията най-значими поети, чиито творби винаги и навсякъде са мяра – и за сполуките, и за несполуките. В днешната сръбска поезия е налице един неограничен, жив, нейерархичен творчески контекст, в който едновременно протичат процесите на *реинтерпретация* и *ревитализация на традицията* (Любомир Симович, Матия Бечкович, Милосав Тешич, Джорджо Сладое и др.¹²), както и *многообразни експерименти с възможностите на езика* – от неоавангарда до веризма и чистия лиризм (Милутин Петрович, Воислав Деспотов, Мирослав Максимович, Новица Тадич и др.¹³). Интересно и донякъде парадоксално в постмодерните времена изненадващо спада нивото на експликативност; иначе казано, преобладават поетите, които не пишат за поезия, в сравнение с онези, които проявяват интерес и към подобен тип изява.

На финала, който от поредицата предходно описани характеристики и очертани хипотези би трябвало да прерасне в аргументирана и стабилна студия, е необходимо да повторим, че континуитетът (реализацията) на различните поетски безспорно прокарва една от магистралите или вертикалите на сръбската литература. Тази вертикала, най-общо казано, се основава на дисконтинуалната, но все пак хармонична смяна на различните, взаимно допълващи се реализирани творчески концепции. Историта на сръбската модерна поезия е протичала и ще продължава да се развива и по-нататък под постоянния знак на силно динамични промени, респективно – на непредвидимото и парадоксално езиково-мисловно движение назад като условие, без което не е възможно движението напред. Тази неспирна устременост на културата и на потребността от изява на индивидуалните творчески дарования е мотивирана от порива за овладяване на нови изразни възможности – както формални, така и познавателни. В крайна сметка естетическото пресъздаване и тълкуване на света в перспективата на поетическото изкуство потвърждава както някога, така и сега – ден след ден, благодарение на своята поетическа и творческа сила – многопосочното си и общовалидно културно значение. Там, където няма поезия, трудно може да има друго.

¹² Вж. напр. Симович 2001, Тешич 2004 (главата *Багаж/Пртъаг*) и др.

¹³ Деспотов 2003, Максимович, Миятович 2009; Максимович 2014 и др. – Б. а.

ЛИТЕРАТУРА

- Данойлич 2007:** Данойлић, М. *Песници*. [Danojlić, M. Pesnici.] Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2007.
- Деспотов 2003:** Деспотов, В. *Врућ нас и други есеји*. Приредио Гојко Божовић. [Despotov, V. Vruć nas i drugi eseji. Priredio Gojko Božović.] Зрењанин: Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин“, 2003.
- Дучић 1979:** Дучић, Ј. Споменик Војиславу. // *Писци као критичари пре Првог светског рата*. Приредио Предраг Протић. [Dučić, J. Spomenik Vojislavu. // Pisci kao kritičari pre Prvog svetskog rata. Priredio Predrag Protić.] Нови Сад: Матица српска; Београд: Институт за књижевност и уметност, 1979, 61 – 67.
- Костић 1984:** Костић, Л. *Књига о Змају*. Приредио Драгиша Живковић. [Kostić, L. Knjiga o Zmaju. Priredio Dragiša Živković.] Београд: Просвета, 1984.
- Лалић 1971:** Лалић, Иван В. Критика и дело. // *Критика и дело*. [Lalić, Ivan V. Kritika i delo. // Kritika i delo.] Београд: Нолит, 1971, 9 – 27.
- Максимовић 2014:** Максимовић, М. *Скривени посао*. [Maksimović, M. Skriveni posao.] Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 2014.
- Максимовић, Мијатовић 2009:** Максимовић, М., Б. Мијатовић. *Поезија, тржиште, држава*. [Maksimović, M., B. Mijatović. Poezija, tržište, država.] Београд: Службени гласник, 2009.
- Милковић 1972:** Милковић, Бр. *Сабрана дела*, књ. 4. Приредио Сава Пенчић. [Miljković, Br. Sabrana dela, knj. 4. Priredio Sava Penčić.] Ниш: Градина, 1972.
- Настасијевић 1991:** Настасијевић, М. За матерњу мелодију. Белешке за стварну реч. // *Есеји, белешке, мисли*. Редакција Новица Петковић. [Nastasijević, M. Za maternju melodiju. Beleške za stvarnu reč. // Eseji, beleške, misli. Redakcija Novica Petković.] Горњи Милановац: Дечје новине; Београд: Српска књижевна задруга, 1991, 38 – 49.
- Павловић 1978:** Павловић, М. *Поетика модерног*. [Pavlović, M. Poetika modernog.] Београд: Графос, 1978.
- Пантић 2014:** Пантић, М. Бранко Милковић: Још нешто о песничкој самосвести. // *Од стиха до стиха*. [Pantić, M. Branko Miljković. Još nešto o pesničkoj samosvesti. // Od stiha do stiha.] Краљево: Народна библиотека „Стефан Првовенчани“, 2014.
- Петровић 2018:** Петровић, Бр. *Не убити птицу дрозда*. Приредио Миодраг Раичевић. [Petrović, Br. Ne ubiti pticu drozda. Priredio Miodrag Raičević.] Београд: Службени гласник, 2018.

- Петровић 1974:** Петровић, Р. Хелиотерапија афазиие. Општи подаци и живот песника. // *Есеји и чланци*. Приредио Јован Христић. [Petrović, R. Helioterapija afazije. Opšti podaci i život pesnika. // Eseji i članci. Priredio Jovan Hristić.] Београд: Нолит, 1974, 407 – 419, 459 – 468.
- Петровић 1986:** Петровић, Св. *Облик и смисао*. [Petrović, Sv. Oblik i smisao.] Нови Сад: Матица српска, 1986.
- Поповић, Ристић 1985:** Поповић, К., М. Ристић. *Нацрт за једну феноменологију ирационалног*. Приредио Гојко Тешић. [Popović, K., M. Ristić. Nacrt za jednu fenomenologiju iracionalnog. Priredio Gojko Tešić.] Београд: Просвета, 1985.
- Радовић 2016:** Радовић, Б. Поезија и неизрециво. Митологеме за личну употребу. // *Понешто о песницима и о поезији*. Уредио Милутин Петровић. [Radović, B. Poezija i neizrecivo. Mitologeme za ličnu upotrebu. // Ponešto o pesnicima i o poeziji. Uredio Milutin Petrović.] Београд: Чигоја штампа, 2016, 81 – 86, 118 – 128.
- Раичковић 1998:** Раичковић. Ст. Мит о поезији. // *Дневник о поезији*. [Raičković, St. Mit o poeziji. // Dnevnik o poeziji.] Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, БИГЗ, СКЗ, 1998, стр. 64 – 70.
- Симовић 2001:** Симовић, Љ. *Дупло дно*. [Simović, Lj. Duplodno] Београд: Стубови културе, 2001.
- Сюрреализм 1994:** Надреализам. // *Авангардни писци као критичари* (Душан Матић, Коџа Поповић, Ване Живадиновић Бор, Оскар Давичо). Приредио Гојко Тешић. [Nadrealizam. Avangardni pisci kao kritičari (Dušan Matić, Koča Popović, Vane Živadinović Bor, Oskar Davičo). Priredio Gojko Tešić.] Београд: Институт за књижевност и уметност, 1994, 369 – 651.
- Тешић 2004:** Тешић, М. *Есеји и сличне радње*. [Tešić, M. Eseji i slične radnje.] Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2004.
- Фридрих 1969:** Friedrich, H. *Struktura moderne lirike*. Preveli Truda i Ante Stamać. Zagreb: Stvarnost, 1969.
- Христић 1957:** Христић, Ј. *Поезија и критика поезије*. [Hristić, J. Poezija i kritika poezije.] Нови Сад: Матица српска, 1957.
- Христић 1964:** Христић, Ј. *Поезија и филозофија*. [Hristić, J. Poezija i filozofija.] Нови Сад: Матица српска, 1964.
- Црњански 1975:** Црњански, М. Објашњење „Суматре“. // *Писци као критичари после Првог светског рата*. Приредио Марко Недић. [Crnjanski, M. Objasnjenje „Sumatre“. // Pisci kao kritičari posle Prvog svetskog rata. Priredio Marko Nedić.] Нови Сад: Матица српска; Београд: Институт за књижевност и уметност, 1975, 61 – 67.